

E 157/25

A DEBRECZENI EGYETEM MAGYAR TÖRTÉNELMI
SEMINARIUMÁNAK ÉRTEKEZÉSEI.

1. FÜZET.

KÜKÜLLEI JÁNOS MUNKÁJÁNAK KRITIKÁJÁHOZ

IRTA

R. KISS ISTVÁN

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA

1915

A SZERZŐ KIADÁSA

KÜKÜLLEI JÁNOS MUNKÁJÁNAK KRITIKÁJÁHOZ

IRTA

R. KISS ISTVÁN

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. NYOMÁSA
1915

A SZERZŐ KIADÁSA

E 157/25

(KÜLÖNLENYOMAT A „SZÁZADOK“ 1915. ÉVI FOLYAMABOL)

Küküllei János egykoron nagyon elhanyagolt életrajzáról és jeles korrajzáról ma már igen derék értekezések állanak rendelkezésünkre.

Míg régen csak annyit tudtak róla, a mennyiről az ő munkáját egész terjedelmében fenntartott Turóczyból értesültek; már Podhraczký a Budai Krónika kiadásában néhány oklevélre, S. Steinherz pedig 1887-ben az oklevelek egész sorozatára hívta fel figyelmünket, a melyeknek alapján elég jól össze is állította életrajzát.¹

Ő már családi körülményeit, helyes családi nevét is régen megállapította, a mikor Pór Antal ugyanezekkel, de a legnagyobb elismeréssel szólva, csaknem kimerítő életrajzával is meglepte szakköreinket.²

Utána kisebb igényekkel Békesi Emil,³ Kollányi Ferencz⁴ és Szinnyi József⁵ foglalta össze életrajzát, míg Domanovszky Sándor érdekes szövegkritikai tanulmányaiban nemcsak az eddigi eredményeket ismertette lelkiismeretesen, hanem a Kükülleit fenntartott krónikák szövegét is alaposan egybevetette és a helyes szöveget megállapította.⁶

Az 1906. évben egyszerre két fiatal történetírónk, Kaszák József és Dékányi Kálmán foglalkozott vele. Az előbbi mintegy kitérsképen Turóczyról írt értekezésében Domanovszky alapján;⁷ az utóbbi pedig a Küküllei János munkájának fordításához írt terjedelmes tanulmányában.⁸

¹ M. I. Ö. G. VIII. 253. Die Beziehungen Ludwigs I. von Ungarn zu Karl IV. cz. értekezéséhez Excurs, zur Biographie des Johannes archidiaconus de Kikullew.

² Nagy Lajos cz. m. (Tört. Életrajzok VIII.) 554—558 l. röviden, *Századok* 1893. 1. és 97. l. kimerítően.

³ *Katholikus Szemle* 1899. 761. l. Magyar írók az Anjouk és utódaik korában.

⁴ Esztegomi kanonokok cz. m.

⁵ Magyar írók VII. k.

⁶ *Századok* 1899. 348—355.; 1902. 627. l. a Dubniczi és Budai Krónikákról szóló tanulmányaiban.

⁷ Thuróczy János élete és krónikája. *Művelődéstörténeti Értekezések* 22. sz.

⁸ A Gombos F. Albin szerkesztésében megjelenő *Középkori Krónikások* V. kötetében. *Ism. Márki Sándor. Századok* 1909. 247. l.

Azóta tudomásom szerint csak apró adalékok jelentek meg Pór Antaltól¹ és Daróczy Zoltántól² Küküllei életrajzához.

Úgy hiszem, hogy ezen derék értekezések felsorolása³ — bármily classicus példát nyújt arra Küküllei, hogy egy történetíró életrajza és munkájának kritikai méltatása elválaszthatatlan — felment az alól, hogy személyével és működésével bővebben foglalkozzam; áttérhetek tehát tulajdonképeni czéломra: *Nagy Lajos király viselt dolgairól* szülő műve keletkezési idejének és módjának megállapítására.

Hogy ez történelmi források ismertetésénél elsőrendű fontosságú kérdés, mert ez nyújtja a belső kritika legmegbízhatóbb kiindulási pontját, arról is felesleges bővebben beszélni.

Előre bocsátom azon közismert tényt, hogy Küküllei munkája szerkezetileg és módszer tekintetében két részre oszlik. Az első rész Turóczy beosztása szerint 25, a második 20 fejezet terjedelmű. Ezt legelőbb Steinherz vette észre.

Ha nem is mondta ki határozottan, de érezteté, hogy a munka szerkezetileg két részre oszlik. Az első 25 fejezetről (1342—1352) az a véleménye hámozható ki, hogy ezt Küküllei fiatal korában, mintegy az eseményekkel egykorúan írta. E véleményt kritikai szempontból azért nem aknázza ki, mert neki egy rövid életrajz összeállítása a kizárólagos célja. A munka szerkezeti kétfelé osztását, illetve első részének korhatárát is csak mint *életrajzi* adalékot értékesíti. Úgy okoskodik, hogy mivel az első rész végéig, 1352-ig Küküllei megtartja az időbeli sorrendet, és más adatai is pontosak, okleveleket használ, a mit mind nem lehet elmondani a második részről, — ebből megállapítható az a kérdés: »wie lange Johann in der königlichen Kanzlei diene«. Le is vonja a conclusiót: »dass Johann 1352 aus der Kanzlei austrat«.

Ebben ki van mondva az a feltétel, melyet expressis verbis ki sem fejez, hogy a mű első része 1352-ben, illetve az előtt, tehát Küküllei fiatal, kezdő korában, az eseményekkel egyidejűleg keletkezett.

Bár a két rész közötti különbséget Steinherz nyomán Pór Antal is észrevette,⁴ de kellőleg sem életrajzi, sem kútfőkritikai szempontból nem értékelte.

¹ *Turul* 1897. évf. 18. l. és *Századok* 1909. 422. l.

² *Turul* 1913. 138. l.

³ A régebbiekről csaknem teljes repertoriumot adott Dékányi i. m. 88—91. l., melyhez Márki i. ismertetésében némi kiegészítésekkel járult.

⁴ *Századok* 1893. 6. l. 5. j. 100. és 105. l. Utóbbi helyen egész világosan formulázva írja Kükülleiről: »Tévedéseit nem ott vesszük

Annál jobban kihasználta, sőt véleményünk szerint nemcsak túlzottan, de alaptévedésekbe is esve értékelte ezt mindkét irányban Dékányi Kálmán.

Ő már a két rész közötti különbséget is túlzással ismer-teti. Az első résznél kiemeli a részletesség mellett a chronologiai pontosságot, »értve alatta azt, hogy a napokat és éveket *sokhelyt (!)* jelölte s azonkívül mint *előszavában igéri*, időrendben, a *történetek sorrendje* szerint írta le az eseményeket«.

Itt nagy túlzás, sőt tévedés a *sokhelyt*, ha tudjuk, hogy Domanovszky már 1899-ben helyesen megállapította, hogy Küküllei egész munkájában csak öt évszám fordul elő.

Tévedés az is, — és erre csak azért mutatok rá, mert kritikai szempontból igen fontos, — mintha Küküllei a *történetek sorrendje* szerint való előadást igérne előszavában. Ezt a részt, mint annyi mást, Dékányi nem értette meg. Az eredeti szövegben »pauca . . . post erorum notitiae duxi commendanda ordine sequentium continuando per capitula« stb. áll. Az aláhuzott részt itt is, de a szövegfordításban is a *történetek sorrendjének* értelmezi, pedig helyesen így volna fordítandó: *a továbbiakban* (a továbbiak rendjén) *folytatva fejezetek szerint* (fejezetekre osztva). A Dékányi értelmezésének nemcsak a latin nyelvtan, hanem Küküllei munkájának, illetve a második résznek természete is ellentmond.

Az első rész pontosságát Steinherz nyomdokain haladva, ő is abból fejt meg, hogy ezt Küküllei 1352 előtt írta, a mikor a kancelláriában lévén literatus, az oklevelekhez könnyen hozzáférhetett. Ő is ebből következett arra, »hogy meddig volt e hivatalban és mikor került ki a kancelláriából; ezt annyival inkább, mert régi címét (t. i. literatus) a következő évi oklevelekben már nem olvassuk«.

Ebből következett arra is, hogy Küküllei a 25. fejezettel egyelőre be is fejezte munkáját. Meg is okolja, hogy miért? Midőn az aradi lectorságért megvált a kancelláriától és látta, »hogy eddigi legfőbb segítőtársaitól, az oklevelektől elszakítják és messze a kancelláriától Aradra *helyezik át, (!)* nem remélte, hogy még valaha olyan segédeszközökhöz jusson, mikkel (!) művét tovább folytathassa. Ezért legjobbnak látta azt így kurtán befejezni és lemondani a további írói működésről«. (60. l.)

Ennek a feltételnek Küküllei ismert életrajza tényleg nem mond ellen, látszólag megerősíti a »pontos« és »pon-

észre, a hol tisztán emlékezetből látszik írni, műve második részében, hanem annak első részében, hol okiratokra hivatkozik«.

tatlan« első és második rész közötti különbség is. Azt a feltevést pedig, hogy a 25 fejezettel legalább is egyelőre befejezte munkáját, épen a 25 fejezet záradékából észrevette Pór Antal is.¹

E záradékot ez irányban értékesíti Dékány is, — azt azonban nem veszi észre, hogy *épen ez a záradék* zárja ki a munka keletkezési idejére vonatkozó okoskodásának helyességét s dönti halomra az ő, illetve a Steinherz hypothesisét.

Nem veszi pedig észre azért, mert a latin szöveget megint nem értette meg.

Kitűnik ez, ha párhuzamba állítjuk az eredeti szöveget és Dékány fordítását.

Hoc non praetermisso, quod tam luculenter et clare rerum gestarum seriem per distinctiones annorum et dierum praepedientibus intervallis temporum disserere non potui; quia aliqua per me ipsum didici et aliqua per alios fide dignos, rerum notitiam habentes intellexi. Et sic venia tribuatur rite excusanti; cum sufficiat rerum gestarum seriem enarrare. (Schwandter. I. 186. l.)

Mindezeket nem *hallgathattam el, pedig (!) hosszú (?)* időköz választ el ezen eseményektől s azért nem is tudtam oly világosan és rendszeres az éveket és napokat is megemlítve elbeszélni a *történeteket, (!)* de így is némely dolgokat magam *már tudtam*, másokat szavahihető emberektől értettem meg, a kik ismerték az eseményeket. *Azért is most, mikor szokás szerint mentegetőzöm, (!)* elnézést kérek magam iránt, legyen elég tőlem, ha az események rendjét el tudom mondani. (Dékány i. m. 132. l.)

Azt hiszem, felesleges lesz e fordítás hibáit bővebben bizonyítani.

E szövegben különösen a *praepedientibus intervallis temporum*-ra hívom fel a figyelmet.

Midőn befejezi munkáját, illetve annak első részét, bevallja, *hogy* (és nem *pedig*) nem adhatott pontos időadatokat, mert abban őt az eseményektől elválasztó *bizonyos* (a *hosszu* Dékányi interpelatioja) *időköz* megakadályozta.²

¹ Századok 1893. 100. l.

² Az az érdekes, hogy ő Küküllői félreértése alapján *hosszu* időközöt tételez fel az események és Küküllői értesülései között, másutt meg közvetlen értesülést (»magam tudtam«) tételez fel. Hogy egyeztetni mindezzel össze azt a másik feltételét, hogy 1343-ban Küküllői az udvar szolgálatában áll és Erzsébet kíséretében utazott Olaszországba (20. l.), — valamint azzal, hogy az első rész mely csak 1342—1352-ig terjed, *már 1352-ben be is fejeztetett*. Hol talál itt *hosszu* időt, mely Küküllőt az eseményektől elválasztotta s miért nem találja a történet és leírás között a *jóval hosszabb* időt *legalább* hosszúnak a második résznél!?

Ebből világos, hogy a leírt decennium elején még nem állott az udvar szolgálatában, hogy munkáját nem mint fiatal semmi emberke, nem mint literatus s nem az eseményekkel egyidejűleg írta és nem is 1352-ben, a kancelláriából történt távozása *miatt* fejezte be. Mindez jóval később történt!

Egész határozottan megmondja továbbá, hogy nem a saját tapasztalatait írja le. Hiszen 1352-ig, hozzá, a másolatgató, czímíró s (ha nagyon okosnak tartották!) legfennebb regesztázó, avagy kisebb értékű missiliseket fogalmazó literatushoz¹ csak a kósza hírek szálltak le, az események hullámvéréseinek csak felszínét láthatta. Mikor bizonyos idő után többre emelkedett, az élő történet konyhájába betekintést nyert s az események leírására kedvet kapott, akkor az ő fiatalos kósza értesüléseit, melyeket az idő is megrostált, annyira lebecsüli, hogy vezérfonálnak sem veszi, — hanem mint kancelláriai jegyző nekiül az okleveleknek, tanúl, kutat (ezt jelenti a *didici!*) s ha még így is megakad: kérdezősködik. Ha nem is tudta volna, az oklevelek megmondták, hogy bővebb felvilágosításért kihez forduljon.

Midőn mindezt elmondta, hiányait egyszersmind *alkalmatosan* ki is mentette. (Bár akkor is *szokás* volt az írói mentegőzés, de a rite-t így kell érteni!)

A ki *tudott latinúl, ezek után nem kívánhatta* tőle a történetek sorrendjének (csodálatos, hogy itt a series rerum gestarumot nem így fordítja!) évekkal és napokkal való pontos megjelölését, — mert a historicumot tartalmazó narratióknál az oklevelekben nem szokott évszám előfordulni, legfennebb a történések idejére csak nagyjában lehet következtetni a datumból! — hanem megelégedett azzal, hogy az események rendjét nem forgatta fel.

Ha a 25. fejezeten keresztül nem hivatkoznék annyiszor

¹ Dékáni feltételezi, hogy már 1343-ban, mint literatus Olaszországba kísérte Erzsébetet. Már az előző jegyzetből is kitűnik, hogy ez lehetetlen. A literatus czímmel Steinherztől kezdve, — bár őt Domanovszky kiigazította — úgy látom, igen könnyelműen bának. Dékáni is kizárólag csak a literatus czímmel operál és bizonyítja, hogy az udvar szolgálatában állott. Pedig a literatus cím nagyon általános valami; nem ez, hanem Nagy Lajos 1349. évi oklevele igazolja, hogy ő olyan udvari literatus volt, a ki állandóan kísérte a királyt. (Később az ilyent titkárnak nevezték.) »*Indesinenter sequens vestigia nostrae Serenitatis, gratos semper nobis et acceptabiles exhibet* (így, jelenidőben!) *famulatus.*« Itt szerepel e minőségben először; nem is lehet kiolvasni az oklevélből, hogy régen szolgálna. Fejér C. D. IX/1. 657. l.

oklevelekre,¹ ha nem írna ki néhány oklevelet, ha nem tudnók megállapítani, hogy követjelentéseket is használt, még akkor is e záradék *helyes értelmezése* elének varázsolná a szorgalmas kutató Kükülleit.

Tehát ő az időtávolságot, de még inkább közvetlen értesülésnek hiányait okleveles kutatásokkal és megbízható emberek kikérdezésével pótolja.

Mint hogy Küküllei az 1342—52-ig terjedő rész végén oly időtávolságról beszél, mely őt az időjelzések pontosságában megakadályozhatta, és mint hogy az adatokat is bevallása szerint *gyűjtenie* kellett, mindebből kiderül, hogy teljesen önkéntes az a feltétel, hogy az első rész 1352 előtt kelt, sőt be is fejeztetett. Hiszen Küküllei maga czáfolja meg ezt (intervalla temporum); s életrajzából is tudjuk, hogy csak később nyert olyan előkelő állást a kancelláriában, hogy az oklevelekben kedve szerint turkálhatott. Hogy a részletesség és pontosság, melyet érvül hoznak fel, nem a közvetlen értesülés és a szigorúan vett egykorúság kizárólagos tulajdonsága, arról feleslegesnek tartom bővebben beszélni. Épen Küküllei munkájának második, közvetlen értesülésen nyugvó része beszél helyettem.

A második részben már olyan eseményekről (1354-től kezdve) ír, a melyek az ő — hogy is mondjam csak? — nagyobb urasága alatt történtek, a mikor már a király titkos jegyzője, majd rögtön rá küküllei főesperes, vicarius, a király specialis belső papja stb. lett; szóval, a mikor módjában volt, hogy az események okait és lefolyását megismerje, a mikor annyi mindenről értesül, hogy bele is ún leírásába.²

Érdekes ellenmondás, hogy mégis ezen, mondjuk autopsia alapján írt rész fogyatékosabb. De ezt az ellenmondást könnyű megfejteni, illetve megérteni.

Az első rész pontos, évréndebe szedett, — mert az időrendet csak nehezen, oklevelek alapján tudja megállapítani, — *tehát nagyra is becsüli* azt, mint általában az olyan dolgot szoktuk, a mihez nehezen jutunk hozzá; a második részt kizárólag emlékezetből írja. Itt már tárgyi ismeretei biztos alapon nyugszanak, tisztán látja az események összefüggését, okait, *fejlődését*, — azokat nem is időrendben, hanem tárgyi csoportokban, logikai sorrendben beszéli el. Legkönnyebben az évszámokat feledi el az ember; nem is törődik azokkal, mert itt az események fölött áll, nyugodtan tekint azokra

¹ IX., XIII., XIV., XV., XVIII., XXII., XXIV. és XXV. f.

² L. XXXIX. f.

vissza: éri az események szükségszerű fejlődését és annak érvényrejuttatását még apró tévedések árán is többre becsüli a datumoknál.

Ily alapon meg lehet érteni a két rész közötti ellentétet; de a megértés csak akkor edződhet határozott meggyőződéssé, ha tovább menve, bebizonyítottunk látjuk, vagy legalább is módszeresen feltételezhetjük, hogy a két rész nem *egy időben, illetve a második rész nem folytatólagosan készült*. Ez pedig csaknem magától értetődik. Az a Küküllei, a ki az időrend megállapítását a 25 fejezet végén oly nagy, s mintegy legnagyobb érdemének tekinti, — csak hosszú idő múlva folytathatta úgy a 26 fejezetet, a mint folytatta, más szóval csak hosszú idő múlva juthatott az ellenkező végletre. Pusztán az adatszerzés módszerének különbsége nem, — hanem csak a két rész írása közötti *nagyobb időköz* feltételezése érteti meg, hogy a munka előadási módszer szempontjából is annyira nem egységes, hogy az első részt *krónikának*, a másikat pedig tárgyi szempontok szerint csoportosított *korrajznak* kell tekintenünk.

Meg kell tehát állapítanunk, hogy *mikor keletkezett az első és második rész?*

Ha figyelmesen olvassuk munkáját, mindkettőre találunk elfogadható kiindulási pontot.

Az első részre vonatkozólag (mellőzve itt előszavát) olyan állítását tartom korhatározónak, melyet méltatói hibaképen péczéztek ki.

A III. fejezetben elbeszéli, hogy az a hatalmas főúr, Sándor vajda, a ki Károly király ellen fellázadt és hűtlenségében megmaradt, hallván Lajos király jámborságának és hatalmának hírért, önként, személyesen járult elébe s lábaihoz borulva visszatért az engedelmes hűségre és azt meg is tartotta. *«Et ab illo tempore fidelitatem conservavit.»*

Mint hogy jóval később Bazaráb vajda hűségesküjét Lajos királylyal szemben is megszegte, e záradékból kétféle következtetést vonhatunk le — egyelőre egyenlő joggal. Vagy téved Küküllei, vagy pedig a mikor ezt a részt írta, Bazaráb Sándor vajda nemcsak hogy élt, hanem még a hűség útjáról sem tért le.

A kik ezen állítása ellen kritizálólágra lépve fel, azt tévedésnek nyilvánították s ezzel szemben okleveles alapon reámutattak Bazaráb esküszegésére és fia elpártolására, azon alapon indultak ki, mintha Küküllei munkája egységes, s mint ilyen egészében jóval későbbi időben: Nagy Lajos halála után keletkezett volna. Sőt Pór Antal annyira

ment kritikai buzgóságában, hogy ezt a pár szócskát meg is toldotta. »Küküllei János mégsem egészen jól tudta, hogy Sándor vajda *haláláig* (!) tartotta meg hűségét, melyre írásbeli kötések kötelezték.«¹

Természetes, hogy ilyen önkéntes interpolációval csak Küküllei tévedésére gondolhatott és e rész korhatározó jellegét nem vehette észre.

Ellenben, mivel világos, általában elismert dolog, hogy Küküllei munkájának I. része korábbi keletű, mint a II-ik, ha ezt nem tévesztjük szem elől, és ha kiindulunk abból az előre is nagyon valószínűnek látszó feltételből, hogy az egykorú királyi titkos jegyző² közvetlenül és jóval több adatból is tudhatott Bazaráb Sándor vajda esküszegéséről és a fia ellen hirdetett nemesi felkelésről, mint akár Pór Antal, akkor csak arra következtethetünk, hogy itt nem téved, illetve *ily nevezetes dologban nem tévedhet* Küküllei; következképpen tehát ezen események, *illetve Sándor vajda halála előtt* írta a III. fejezetet.

Azért hangsúlyozom itt a vajda halálát, mert esküszegéséről csak általánosságban mozgó, pontos időhöz nem köthető adatunk van. Emiatt ezt e fontos kérdésben épen chronologiai megállapításra nem használhatjuk fel. Csak épen némi indirect következtetést vonhatunk belőle.

Ez az adat Nagy Lajosnak *1365 január 5-én* kelt, László vajda ellen felkelést hirdető oklevele.³ Az oklevél a háború

¹ Nagy Lajos király cz. m. 403. l. és M. N. T. III. k. 277. l. Századok 1893. 106. l.

² Itt megint reá kell mutatnom Dékáninak egyik, kritikai szempontból súlyos tévedésére: míg a literatust Steinherz tévedése nyomán (bár Domanovszky helyes figyelmeztetése a hibától megóvhatta volna) igen nagyra, a notariust igen kevésre taksálja. Kükülleiről az a véleménye, hogy nem volt »*valami lángeszű csodagyerek*«. Ebből fejti meg, hogy ő oly kevésre vitte. Nagy Lajos nem vett észre benne semmi »nagyratermettséget«, mert ellenkező esetben »nem késett volna őt felkarolni és udvaránál vagy *valami előkelő állásban* megadni neki a tért az *emelkedésre*«. Pedig Küküllei nemcsak mint egy kifosztott egyszerűbb család sarja, hanem általában is igen szép pályát futott meg. A notarius secretarius már az Árpád-korban oly tekintélyes állás, hogy *Fejérpataky* szerint (Királyi cancellaria stb. 58. l.) a legelőkelőbb családok tagjai töltik be; az Anjou-korban pedig az udvari állások tekintélye még növekedett. Igen tekintélyes állása volt Kükülleinek, mint a király *specialis* capellanusának is. Épen ezen kell nyugodnia műve kritikájának. Ha e szempontot nem érvényesítjük kellő komolysággal, hogy fejtjük meg az író értesülhetőségének kérdését?

³ *Magyar Történelmi Tár* II. k. 186. l.

első okául egyenesen Sándor vajdát jelöli meg,¹ a ki — ipso adhuc vita mundiali perfructe — megszegte esküjét, oklevelekben elvállalt kötelezettségeit. »Demumque ipso ab hac luce decesso Ladislaus, eius filius pravos mores imitatus (est) paternos.«

Mivel Sándor vajda hűtlenségéről, esküszegéséről ez az egyetlen adat ismeretes,² azért csak annyiban használhatjuk fel időmeghatározásunkhoz, mert ebből megállapíthatjuk, hogy Sándor vajda esküszegése újabb keletű, és hogy megbüntetése *csak halála miatt maradt el.*

Mint hogy pedig Küküllei szóban forgó kijelentése nyomán is — ha helyesen értelmezzük! — Sándor vajdát még élőnek kell feltételeznünk, azért az esküszegést halálának biztosabban megállapítható, pontos időpontjával helyettesítjük.

Ő pedig sírkövének kétségtelen tanúsága szerint *1364 november 16-án halt meg.*³

Kimondhatjuk ennek alapján, hogy *Küküllei a III. fejezetet ezen időpont előtt írta.* Sőt ugyanezen időpontot érvényesíthetjük az egész első rész keletkezésére. Erre két szempont jogosít fel.

Először is az első rész olyan természetű, hogy Küküllei csak az anyaggyűjtés befejezése, az időrend megállapítása után kezdhetett a feldolgozáshoz. Ha ezekkel készen volt, a mű megírására már nem kellett sok idő.

Másodszor pedig eddigi eredményeinket felhasználva kimutathatjuk, hogy 1364 előtt, valószínűleg 1363-ban nemcsak készen volt, de közre is bocsátatott munkája. Épen ezért maradt benne ez a rész, mely már nem sokkal későbbben ily alakjában nem felelt meg az igazságnak.

Ezek után új perspectiva nyílik előttünk; oly adatok válnak beszédesekké, a melyek mellett eddig észrevétlenül haladtunk el.

Ilyen már ismert adatok alapján állapíthatjuk meg határozottabban külső érvek által is támogatva azt a tényt, hogy Küküllei munkája még az 1364. év előtt ismeretessé vált.

Azt már minden különösebb okadatolás nélkül Pór Antal is feltételezte, hogy Küküllei bemutatta munkáját Nagy

¹ A formai részek után egyenesen azzal kezdi: Quia quondam Alexander waywoda Transalpinus immemor beneficiorum stb.

² Nem tud többet Jorga sem »Geschichte des Rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen« 1905-ben megjelent II. kötetes munkájában.

³ Jorga i. m. I. k. 263. l. Régebbi írók, — nálunk Hunfalvy is (Az oláhok története) — 1360-ra helyezték halálát.

Lajosnak. Dékáni ezt azért nem tartá valószínűnek, mert nem talált rá adatot, hogy »ezért illő jutalomban részesítették volna.« A jutalom kérdésének felvetése mindenesetre okadatolt, akár Nagy Lajosnak épen Küküllei által is magasztalt bőkezű jóságát, akár a folyton cumulatio beneficiorum-ban és birtokügyek körül utazó Küküllei kapzsiságát tekintjük. De épen ez a kapzsiság kényszerít arra, hogy Pór Antal feltételét jutalmi adatok ismerete nélkül is nyugodtan elfogadjuk. Majd Küküllei engedte volna el azt a szerencsét, hogy ha már megírta, munkáját be ne mutassa a királynak!

De hiszen van is adatunk. Csak épen nem kell lekicsinyelni minden alap nélkül a Küküllei által megfutott szép életpályát, — s csak épen egymás mellé kell állítani a Kükülleire vonatkozó 1364. évi adatainkat.

Mivel bizonyos adatbeli oeconomia miatt ezekre később térek vissza, itt csak megemlítem, hogy csak az 1364. évtől kezdve szerepel Küküllei ügy, mint a király specialis capellanusa, a mi nagy kitüntetés, nagy bizalmi állás, mert ez által a vallásos király legbensőbb emberévé, állandó kísézőjévé, mintegy családjának tagjává lett¹ — és ebben az esztendőben erősítette meg a király egy reá és családjára nézve kedvező, a koronára nézve pedig hátrányos örökösödési szerződését. Ezekén kívül még azt is illő feltételezni, hogy ismét maradt reánk mindenik oklevél.

De én még ennyivel sem elégszem meg. Azt állítom, vagy szerényebben szólva tételezem fel, hogy Küküllei nemcsak a királynak mutatta be e munkáját és nemcsak e munkáját, — hanem krónikás alakban összeállította az egész magyar történelmet, illetve egy már meglévő krónikához csatolta az 1342—1352-ig terjedő decennium (ez az első rész!) történetét. Ezt a munkáját a Budai Krónika közvetlen őségnek kell tekinteniünk. E feltételre Turóczynak egy eléggé figyelemre nem méltatott, kellő mélységgel meg nem értett nyilatkozata jogosít fel. »Duo volumina chronici operis« — írja — »propaginem similiterque et gesta illorum elucidantia a coeteris auctoribus ac etiam in se ipsis maxime in declaratione illorum (t. i. Hungarorum) germinis dissidentia temporibus quondam divorum Caroli et Lodovici Hungariae regum, ut dici praesumitur, edita² reperiuntur.«³

¹ Ezt a második rész általános kritikája szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni!

² Azért meri az edita szót használni, mert e krónikák nagy elterjedettségnek örültek.

³ Soliloquium Schwandtner, Scriptores etc. f. kiadás. 41. l.

Tehát (ha helyesen értelmezzük) két krónika jelent meg ; egyik a Károly, másik a Lajos király idejében, a melyek más íróktól, de egymástól is különösen a magyarok leszármazásának kérdésében különböztek.

Véleményem szerint Károly idejében az a krónika jelent meg, a melyet ma Bécsi Képes Krónikának szoktak nevezni.¹ E krónika minden valószínűség szerint első alakjában, megjelenésekor az 1334. évig terjedt (Mügelin-fordítás), de később Károly király haláláig folytatták. Ezt 1358-ban (talán némileg bővítve is !) díszes alakban kezdték másolni. Erről a korunkra maradt díszes, képes példányról nevezték el aztán újabban a krónikát, sőt a vele egyező egész krónika-családot.

Ezzel szemben Nagy Lajos korában egy újabb krónika-typus keletkezett, mely mindenestre az ő dolgaival is foglalkozott. Túróczy szerint *ez a magyarok származására nézve nem egyezett az előbbivel*, t. i. a Károly király-korabeli Márk-féle krónikával. Igen röviden jellemzi is az eltérést. *Quorum alterum* (az előbbi) *super libro Genesis decimo*, *alterum* (az utóbbi, t. i. a Nagy Lajos korában összeállított Budai Krónika öse) *super undecimo capitulis suas fundaverunt origines*.¹

Tehát a származás kérdésében még jámbor bibliai alapon sem tudtak megegyezni eleink. Csatájuk eldöntetlen maradt. Anonymus, első ismert krónikásunk a Genesis X., Kézai már a XI. fejezet alapján áll. Hasztalan tör lándzsát Márk barát Károly király idejében a X. fejezet mellett,³ szívreható és logikus szavai nem tudták eldönteni a kérdést : a Nagy Lajos krónikása megint csak Kézait követi.⁴

Tehát világos, hogy Nagy Lajos korában is jelent meg egy összefoglaló, minden bizonynyal az ő korabeli eseményekkel is kiegészített, illetve folytatott krónika.

Ezt a krónikát a Küküllei munkájával történt kiegészítésén kívül az jellemzi, hogy *Kézait*, illetve a *folytatott, Márknak Károly királyról írt életrajzával is kiegészített Kézait* (Wadding !) veszi alapul (Sambucus-codex ?)⁵

¹ Helyesebbnek tartom a Márk krónikája régi elnevezést. Erre vonatkozó okaimat más alkalommal.

² *Schwandtner* i. h.

³ Sicut scribit magister ystoriarum Genesis decimo capitulo etc. *M. Florianus* : Fontes. II. k. 102. l.

⁴ Krónikáink és a biblia viszonyáról bővebben *Krausz Sámuel* értekezett.

⁵ Jól ismerem Marczali és különösen Domanovszky véleményét a Budai és Kézai-Krónikáról. Sokkal többre becsülöm azt, semhogy ellenkező véleményemet ily rövidesen akarnám azzal szemben ki-

Turóczy előtt úgy tűnik fel, hogy a kettő között a leszámolás kérdésében van fontosabb eltérés, — de mi úgy látjuk, hogy ez a Nagy Lajos korabeli krónika egyenesen visszahatás a hagyományt is feldolgozó, s így már akkor legalább is a kiválasztottak előtt megbízhatatlannak látszó I. Károly korabeli Márk-féle krónika ellen. Már ezért is fel merem tételni, hogy a kutató szellemű, a történelmi igazság iránt mély érzékkel viseltető Küküllei végezte ezt a munkát.

Ezen feltételt rövidesen csak a következő okokkal kívánjuk bizonyítani:

1. Látni fogjuk, s azért vegyük előre bebizonyítottnak azt, hogy Küküllei csak a második rész befejezése után, mikor Nagy Lajos életrajzát külön is közrebocsátotta, írt munkájához előszót. Minthogy ebben az előszóban semmi olyan tárgyi dolog nincs, a mit az első részhez is bátran meg nem írhatott volna, — ebből következik, hogy az első részhez annak idején nem is írt előszót. Ebből meg az következik, hogy az első rész valamely összefüggő történelmi munka kiegészítését képezte, melynek egységét a közbevetett előszó megbontotta volna.

2. A Küküllei munkáját fenntartó *Budai és Dubniczi krónika* a) egymáshoz, — és β) a *Turóczy-féle szöveghez való viszonya*.

A mi α-t illeti, csak hivatkozom a két krónikának Domanovszky Sándor által igazolt szoros rokonságára.¹

De épen ezzel kapcsolatban fel kell vetnem azt a kérdést, hogy miért van az, hogy a Budai Krónika családja és csak az² tartotta fenn számunkra Küküllei munkáját? Miért nem bővült ezzel a Bécsi Képes Krónika családjának egyetlen tagja, sőt még a további folytatásra talált és fejlődött Szepesszombati krónika sem? Pedig hát a Márk króni-

fejteni. Itt csak félreértések elkerülése végett jelzem, hogy véleményem szerint az a szöveg, a melyet a néhai kismartoni kézirat, illetve Horányi rossz kiadásai és jobb másolatok után Kézai krónikája néven ismerünk, Kézai munkájának csak lelketlen kivonata. Véleményem szerint a Sambucus-codex nem ok nélkül kezdődik Kézai ajánló soraival, s a Kézait jellemző *Multifarie* stb. sem ok nélkül maradt meg a Budai Krónikával különben egyező Dubniczi Krónikában. Hajlandó vagyok azon avult nézethez csatlakozni (bár végleges álláspontra még nem juthattam), hogy Kézai munkáját a Sambucus-codex tartotta fenn egész terjedelmében. Mindenestre, mikor Kézairól beszélek, mindig a feltételezett eredeti, bővebb Kézait értem. Erre most bővebben nem tárgyalható fontos belső érvek készítenek.

¹ A Dubniczi Krónikáról szóló idézett tanulmányában.

² Mert már Turóczy más szempont alá esik.

kája, a reánk maradt másolatok számából, de meg abból is következtethetőleg, hogy oly díszes, képes másolatra érdemesítették, Nagy Lajos korában is nagy kedveltségnek örvendett! Miért szakadt meg ezen előkelő körökben is nagyrabecsült, a nagyközönség ízlése szerint, szépen, színesen, élvezhetően megírt krónikának további fejlődése? Mindenki egyetért velem, ha ennek nem általános, a Márk-krónikában, vagy a közönség ellenszenvében gyökerező, hanem valami specialis okát keresem. Ez az ok pedig csak azzal az emberrel függhet össze, a ki a magyar történelmet 1342-től folytatta; tehát *Kükülleivel*. Tárgyi, avagy személyi okok hatottak-e erre,¹ azt ma természetesen kétségtelenül ki nem deríthetjük, de így is hathatós, *döntő argumentumot* nyertünk annak bizonyítására, hogy a *Budai Krónikának Nagy Lajos korabeli közvetlen őseit Küküllei János állította össze, illetőleg folytatta azt egyelőre 1352-ig.*

A mi a β -t illeti, bár az nem nyújt oly súlyos argumentumokat, de mégis megerősíti az α -t.

A Budai (Dubniczi) és Turóczy szövege között az a legfőbb különbség, hogy az utóbbi a Nagy Lajos királyról szóló életrajzi külön kiadását őrizte meg. Ennek következtében bővebb az előszóval, változtat az I. fejezeten annyit, a mennyi önálló jellegűvé tételéhez szükséges. Ezenkívül bővebb az V. és XIV. fejezettel, s másként osztja fel a XXI. fejezetet, itt-ott bővebb apró részecskékben² és sokkal correctebb, gondosabb másolat graphikai tekintetben is.

Ezen eltérések eredetét és okát sohasem tudjuk kimutatni. Az új nagyhatalom, a könyvnyomtatás szől közbe a kezdetlegesség minden gyarlóságával. Még ma, a fejlett technika és az írók ellenőrzése mellett is történnek hibák, — hát akkor, mikor a sajtóhibák is bölcsőkorukat éltek. Épen ezért hasonlítgathatjuk a szövegeket; de kevés eredményt érhetünk el ezen alapon.

¹ Én az előbbi mellett vagyok. Hiszen Károly király életrajzát Márktól veszi át, sőt az első fejezetbe azt bele is olvasztotta. (Kaprinai codex) — a mint azt Domanovszky megállapította. Épen ezért mertem előre azt állítani, hogy Kükülleinek a Képes Krónika mondás elemei nem tetszettek.

² Van egy érdekes, bővebb része a VII. fejezetben, hol Kotromanovich Ivánról szólásban említi: *cuius praeclaram filiam, dominam Elisabeth, nunc reginam postea duxit matrimonialiter in consortem.* Miért nincs meg e rész a Budai Krónikában? Egyszerűen kimaradt-e czéltudatlanul, vagy azért, mert a *nunc reginam* még sem illet be a középkori gondatlanság mellett sem Mátyás korába? — ki tudná eldönteni. Ha nem a Budai Krónikában van a hiba, akkor arra is lehetne kövekeztetni, hogy ez az eredeti első szövegben nem is volt benne.

Még abból a hosszú fejezetekre terjedő, az egész munkán *következétesen* átvonuló jellemvonásból is, hogy a lényeges, nagy eltérések *mind az I. részben fordulnak elő*, míg a II. rész eltérései a graphikai különbség körén belül maradnak — csak az előzőek ismerete mellett merem levonni a következtetést, hogy az I. rész eredetileg krónikának készült és csak a II. rész elkészülte után javítottát át és foglaltatott össze életrajzzá.

Visszatérve oda, a honnan kiindultunk, látjuk, hogy a Küküllei-kérdés hozzávetet Turóczy i. h. helyes megértéséhez, viszont Turóczy helyesen megértett nyilatkozata is szaporítja azon érveinket, melyeknek alapján megállapíthatjuk, hogy Küküllei munkájának első része jóval előbb keletkezett és ismertté lett, mint a második.

Az első rész önmagában való befejezettségét nemcsak Küküllei ismertett mentegetőzése, hanem az azt folytató néhány sor, az első rész utolsó mondata is bizonyítja. »Más dolgoknak elbeszélését, vagy leírását azokra hagyom, a kik szerencsés, vagy szerencsétlen kimenetelű tetteiről többet tudnak írni, mint én.«

Ezzel zárja be, e szavakkal bocsátja útra krónikáját. Mert a szavak nemcsak azt bizonyítják, hogy itt egyelőre befejezte, hanem azt, hogy *közre is bocsátotta* munkáját.

Ez pedig — mint már kifejtettük — *az 1364. év előtt történt.*

Most még csak *a második rész keletkezési idejét* kell meghatározunk. Rendelkezésünkre áll e tekintetben: 1. *Küküllei előszava*, 2. *a második rész előadási módszere* és 3. *munkája vége felé, az LII. fejezetben elejtett korhatározó nyilatkozata.*

1. Az előszóban csak címeinek felsorolását találom korhatározó jellegűnek. Ez azonban a maga nemében rendkívül érdekes, mert mondatának pongyola, első pillanatra homályosnak tetsző stylizálásával megint csak azt bizonyítja, hogy 1. a két rész különböző időben keletkezett, 2. hogy az előszót csak a második rész befejezése után írta.

»Ego Johannes, *nunc* archidiaconus de Kikullew in ecclesia Transsilvana, vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis, *tunc*, licet indignus, suorum secretorum notarius.«

Aláhúztam a *nunc*, *tunc*-ot, mert e két szó bír nagy fontossággal. A *nunc* jelzi, hogy *a mikor az előszót írja, csak két állása van*: küküllei főesperes és esztergomi helynök. E két adatnak nincs oly korhatározó jellege, hogy a *nunc* időpontját csak megközelítő pontossággal is meghatároz-

hassuk. A küküllei főesperességet 1355 óta egész életében megtartotta, esztergomi vicarius is több ízben, huzamos időig volt. Első alkalommal 1365-ig »in spiritualibus et temporalibus«; tehát az előszót, hol csak *in spiritualibus*, nem írhatta az 1364 előtt keletkezett első részhez. Mint vicarius Strigoniensis *in spiritualibus* 1379 óta szerepel. Az előszóban említett két állása valószínűleg csak Nagy Lajos halála után maradt meg, miután már nem lehet a király specialis capellanusa. Bizonyos, hogy még 1383-ban is — ezek az utolsó adataink hivataloskodására vonatkozólag, — még »archidiaconus de Kykulleu, canonicus et vicarius ecclesiae Strigoniensis«. ¹ Tehát megállapíthatunk annyit, hogy 1379, illetve mivel capellanusi állását nem említi, 1382, Nagy Lajos halála után írta az előszót.

A *tunc egy volt állását jelzi*: »akkor a király méltatlan titkos jegyzője«. E részt oly módon stylizálta, hogy két kérdést vet fel egyszerre.

Az első kérdés az, hogy mikor volt királyi titkos jegyző? Sajnos, erről sem sokat tudunk. Hogy már 1355-ben, — mikor Nagy Lajos, neki, mint »kedvelt szolgájának«, a küküllei főesperességben való megerősítését kéri a pápától, — ismét az udvar szolgálatában állott, az kétségtelen. Az sem kétséges, hogy az az ember, a ki kancellariai írnokból emelkedett egri olvasókanonokká, ez állásából csak rangemelésért tért vissza előbbi működési körébe. Azért itt a dilectus servitor = notarius noster. Tehát már az 1354. évtől ² cancellariai jegyzőnek tekinthetjük. — És meddig viselte e tisztséget? Dékáni azt állítja, hogy addig, a míg érseki helynök lett, — tehát 1359-ig (29. l.). Ezen állítása, úgy látom, kizárólag csak azon naiv hiten alapszik, hogy a két állás összeférhetetlen lehetett. De hát nem volt az! Dékáni igen jól tudja, — mert kétszer is említi, — hogy Küküllei épen a következő esztendőben vásárolt házat *Visegrádon*. Miért verte volna magát haszontalan költségbe, ha vicariusi állása miatt ott nem tartózkodhatott, illetve udvari tisztséget nem viselhetett volna!?

De hát ez még semmi ahhoz a figyelmetlenséghez képest, hogy ismeri és le is nyomatja Nagy Lajos királynak az ő részére kiadott, (s mint láttuk, másutt is figyelmen kívül

¹ *Zichy-okmánytár* IV. k. 262., 265., 271. l.

² Ezt az évet öntudatosan írom 1355 helyett, már csak azért is, mert munkájának második része, mely közvetlen tapasztalatait tartalmazza, az 1353. év kiugrásával 1354-gyel kezdődik.

hagyott) 1364. évi adománylevelének egy részét,¹ melyben a király az adomány alapjául más érdemei általános érintése mellett expressis verbis *a nagyobb kancelláriában* — sub cancellaria nostra maiori — teljesített hű szolgálatait jelöli meg.

Ez az oklevél különben már nem notariusnak, hanem specialis capellanusnak czímezi őt.² E minőségben itt fordul elő első ízben és minthogy később notariusi állásáról nincs emlékezet, bátran feltehetjük, hogy ez az oklevél (valószínűleg más elveszett oklevelekkel együtt!) notariusi működésének befejezését, s e téren szerzett és más érdemei megjutalmazását is jelzi.

Notarius volt tehát tíz évig (1354—1364.). Előlépett oly állásba, mely őt a királylyal közvetlenebb, szorosabb, bensőbb kapcsolatba hozta: belső, mondhatnók mai kifejezéssel, activ káplánja lett, hogy állandóan környezetében élvén, az eseményeket annál jobban megfigyelhesse.³

Természetes, hogy az ő tíz évig tartó notariusi működésében sem találhatunk szorosabb korhatározó jelleget. Nem oldhatjuk meg tehát a tunc-kal összefüggő első kérdést? De igen is, megoldhatjuk, *ha felvetjük a másodikat is*. Még egyszer emlékezetbe idézem: *nunc* archidiaconus... et vicarius; *tunc* notarius...

A *nunc* kétségtelenül azt az időpontot jelzi, a mikor munkája második részét is befejezván, az előszót írja, — de ezzel szemben mire vonatkozik a *tunc*? Mikor volt és mit jelöl az az *akkor*, mikor ő notarius vala!?

Véleményem szerint csak azt az időpontot jelölheti, *a mikor, mint notarius, megkezdte avagy befejezte és kiadta az első részt*. Eddigi fejtegetésünk szerint 1364-ig jelölheti bármelyiket; valószínűleg a két utóbbit, mert annak időpontja a legfontosabb az íróra nézve, s így az marad meg legtovább emlékezetében. Itt tehát az első rész befejezésére nézve harmadszor kaptuk ugyanazon datumot: *1364 előtt!*

De hiszen bennünket már nem is az első, hanem a második rész keletkezési ideje érdekel. Azt akartuk megtudni,

¹ 12. l. jegyz. Ez oklevelet már Pór Antal is ismerte (közli Századok 1893. 14. l.), sőt a kancellária történetére nézve értékelte és idézte *Hajnik Imre* Magyar bírósági szervezet és perjog cz. m. 59. l. 3. j.

² Archidiaconus de Kykulleu, venerabilis in Christo patris, domini Nicolai archiepiscopi Strigoniensis in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis, *specialis capellanus noster*.

³ Ez is összefért a vicariusi állással. Még 1365-ben is vicarius!

hogy milyen korhatározó jellege van e tekintetben az előszónak?

Bár e tekintetben pontos datumhoz nem is jutottunk, de láttuk, hogy a *nunc* és *tunc* szembeállításával a legilletékesebb tanu, maga Küküllei is megerősíti azon okoskodásunkat, hogy a második rész jóval később keletkezett, mint az első.

2. Csak annyit hámozhatunk ki a második rész előadási módjából és más fontos belső érvekből, a melyeknek nagy részét kénytelenek voltunk az első rész kellő világításba helyezése miatt elpotyogtatni, hogy a két rész nem keletkezhetett egy időben. Azért ismétlések elkerülése végett további fejtegetésekbe nem is bocsátkozunk.

3. Teszszük ezt annál is inkább, mert az LII. fejezetben Domanovszky Sándor¹ és utána Dékányi Kálmán² félreérthetetlen korhatározó adatra talált. Itt Nagy Lajos családi viszonyairól írva, Küküllei megemlíti Mária és Zsigmond eljegyzését azzal, hogy ők most együtt uralkodnak.

Ez az együtturalkodás Zsigmond koronázásától, illetve még szigorúbb szempont szerint Mária kiszabadításától haláláig: 1387 *juniusától* 1395 *juniusáig tartott*.

Tehát az LII. fejezetet okvetetlenül e két időhatár között írta.

A második rész előadási módja, a szerző összefoglalási készsége, az a magasság, melyből az eseményekre visszatekint, s ezzel kapcsolatban a részletekkel nem törődő elnagyolt előadás, mind arra vallanak, hogy itt a szerző meglehetősen sietséggel, emlékezetét írott adatokkal, az I. részben oly nagyrabecsült oklevelekkel ki nem egészítve, kizárólag visszaemlékezései alapján dolgozott.

Tekintettel a második rész 20 fejezetének rövid terjedelmére, épen a sietség és elnagyolt munka alapján kimondhatjuk, hogy e rész egészében egyfolytában keletkezett. Ennek következtében az egész második rész keletkezésére ugyanazt az időpontot állapíthatjuk meg, mint az LII. fejezetre. *Befejezte tehát a második részt, s azzal együtt az előszót 1387 és 1395 között.*

Igy a nagy király életrajza nem sokkal halála után teljessé vált és még Mária halála, tehát 1395 előtt önálló alakban is elterjedt. Innen van az, hogy ez a korhatározó részlet mindhárom szövegünkben megmaradhatott.

Ezek után teljesség kedvéért még csak arról emlékezem

¹ Századok 1899. 344. l. Különb en ezt észrevette már Pór Antal is. Sz. 1893.

² I. m. 76. l.

meg, hogy úgy az I., mint II. rész tartalmilag két-két részecskére oszlik. Bár Küküllei határozottan utal erre a felosztásra, ¹ ezt egyik szövegünk sem tartotta meg, illetve nem tünteti fel.

Dékáni a fejezetek sorrendjének felforgatásával hoz ki tárgy szerint csoportosított négy részt (57. l.).

Azonban véleményem szerint — bármily kifogást találunk is a fejezetek sorrendje ellen, azokat a módszer nevében nem szabad bántanunk. Világos, hogy a Turóczy- és Budai Krónika szövege egymástól független. Ha mégis azt látjuk, hogy a fejezetek sorrendje, sőt lényegtelen különbségektől eltekintve, a fejezetek címe is mindkettőnél ugyanaz, akkor nem szabad feltételeznünk azt, hogy a fejezetek sorrendjében változás történt. Ránkmaradt alakjában, módszerellenes, önkéntes változtatások nélkül is a munka négy természetes részecskéből áll; sőt mindenik részecskét rövid bevezetés előzi meg és formális befejezés végzi be.

Az első részecske Lajos koronázásától a nápolyi hadjáratig, illetve Endre meggyilkolásáig terjed. I—VIII. f. Bevezetése ismeretes — befejezése Nagy Lajos bosszút esküszik Velence ellen. »Szilárdúl elhatározta, hogy a mint eljön az ideje, megbosszúlja magát.«

A második: Endre meggyilkolásától a nápolyi ügy befejezéséig. IX—XXV. f. *Bevezetése*: elmélkedés az idő forgandósága és a jövő kiszámíthatatlanságáról. *Befejezése* a II. főrésznek már ismert záradéka.

A harmadik részecske: Lajos király más háborúi és külföldi összeköttetései. XXVI—XXXIX. f. Tulajdonképen szerves összefüggésben van az elsővel. A nápolyi ügy megakadályozta Lajost bosszúja végrehajtásában. Itt átugor és későbbre helyez közbeeső eseményeket, csak hogy a nápolyi háború által megakasztott eseményeknek a VIII. fejezetnek mintegy közvetlen folytatását adhassa és így azok összefüggését jobban feltüntethesse.

Bevezetése lapos, semmitmondó átmenet. Miután a főnti dolgokról szólottunk, — térjünk vissza stb. *Befejezi* azzal a visszatekintéssel, hogy minden esztendőben volt háborúja. Ezek eredményét is összefoglalja: sok szerencsés háborút viselt és az országnak sok földet visszaszerzett.

Negyedik részecske már toldalék. Erre mintegy rámutat az előző fejezet végén, mikor kiemeli Lajos király hadi-

¹ „in quatuor particulas, ut infra de qualibet particula, per se posita, clarius apparebit, dividendo seu distinguendo.“

dicsőségén kívül vallásos buzgóságát is. E részecskében bemutatja buzgósága tényeit (eretnekek térítése, templomok építése) és általában Nagy Lajost mint a béke emberét. E részecske a XL—LV. fejezeteket öleli fel.

Bevezetése az egész XL. fejezet, mely e részecske természetét (toldalék) és tartalmát is megjelöli.

Befejezése az egész LV. fejezet, melynek végső mondata : Nagy Lajos külsejének leírása, azonban Turóczy betoldása. A Budai és Dubniczi Krónikából ugyanis hiányzik, Turóczy pedig annyira szereti az ilyen leírásokat,¹ hogy a betoldással alaposan gyanusítható.

* * *

Miután így az alapvető kérdéseket megismertük, még csak az eredmények összefoglalása s azoknak a részletes kritika terén való alkalmazása lehet hátra.

Elfogadhatónak találtuk Steinherz azon nézetét, hogy Küküllei munkája két főrészt oszlik. Elfogadtuk felosztását is. *I. rész* : 1342 (I. f.)—1352. (XXV. f.) *II. rész* : 1354 (XXVI. f.)—1382 (LV. f.). Megállapítottuk e részeknek alrészekre történt eredeti felosztását.

Az első főrész keletkezési módját és idejét azonban Steinherztől és követőitől eltérően tárgyaltuk. Míg ők a részletességet és pontosságot közvetlen értesülésre és Küküllei literatuskorabeli oklevélkutatásaira vezették vissza és emiatt 1352-ből datálták ; mi legfőképen Küküllei nyilatkozata alapján a közvetlen értesülést kiküszöböltük és a keletkezési időre nézve fontos, egybehangzó belső és külső érvek (1. az előszó ; 2. az első rész zárószava ; 3. Küküllei előlépése capellanus-szá, 1364 ; 4. ugyanaz évi adománylevél ; 5. Bazarád ugyanaz évi esküszegése) alapján azt állítjuk, hogy nem sokkal 1364 előtt, valószínűleg 1363-ban keletkezett.

Megállapítottuk, illetve eddig fel nem használt érvek alapján is hozzájárultunk azon nézethez, hogy a II. rész 1387—1395 között keletkezett.

Megállapítottuk, hogy ugyanakkor, illetve a második rész befejezése után írta az előszót, — ebből, valamint a két rész keletkezési ideje közötti nagy távolságból, Kükülleit az 1364. évben ért kitüntetésekől Turóczy ujjmutatása mellett arra következtettünk, hogy az első rész nemcsak hogy ismertté vált azonnal, hanem egy oly krónikához csatolva jelent meg, mely Márk krónikájával szemben a magyarokat

¹ Zsigmond leírása VII., IX., X., XIII., XXIV. ; Alberté XXVII. ; I. Ulászlóé XLII. ; V. Lászlóé LXII. f.

a Genesis XI. fejezete után származtatja. Több ok alapján feltételeztük, hogy ezt a krónikát is valószínűleg Küküllei állította össze. Ha ebben nem tévedünk, e munkát a Budai Krónika közvetlen őseinek kell tekintenünk.

A második rész elkészülése után Küküllei kiadta a két részt előszóval összekapcsolva *külön is*.¹ Ezt őrizte meg számunkra Turóczy.

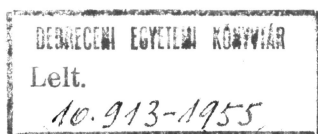
Többször hangoztattuk azon véleményünket is, hogy az első rész kizárólag közvetett, a második közvetlen ismeret eredménye; az első tanulmányokon, a második emlékezeten nyugszik.

Mindkét részben van valami *novum*, mely Küküllei munkáját az előzőkhöz képest magas színvonalra emeli s történetirodalmunkban igen előkelő helyet biztosít számára. Az első rész alakjánál fogva még krónika ugyan, *de ezzel kezdődik történetírásunkban a maradványok körébe tartozó források, az oklevelek komoly, következetes irodalmi értékelése és felhasználása*. A második rész szakít a krónikás alakkal. Az író közvetlenül, biztosan ismeri az eseményeket, tisztán látja azok okát, belső összefüggését. Ezeknek felderítésével, a fontosabb tárgyi csoportosításban az eseményekről elmond annyit, a mennyi egy jól értesülhető, tisztán látó ember emlékezetében a részletek elmosódása után is hosszú időig tisztán meg szokott maradni. Épen a részletekkel való nem törődés vezet mintegy önkéntelenül az irodalmunkban annyira szokatlan *tárgyi csoportosításhoz*, és az eseményeknek kellő értékelése ahhoz, hogy itt-ott műve egységének rovására hőséről megfélekedve *az életrajzot korrajzzá* bővíti.

Az első rész tehát tartalmi, a második alaki szempontból figyelemre méltó újdonság. E mellett eltörpülnek mindazon hiányok, melyeket fel szoktak emlegetni.

Csak mindezeknek a külső kritika körében mozgó szempontoknak és eredményeknek kellő értékelése és biztos ismerete képezhet biztos alapot a belső részlet-kritikára. Erre azonban már csak azért sem terjeszkedem ki, mert azt elég dicséretesen elvégezte Pór Antal és még alaposabban Dékány Kálmán.

¹ Ezen külön, önálló kiadás, mint Lajos király életrajza lett ismeretes. Így hivatkozik rá (praedecessoris nostri litteralibus historiis aeternae memoriae traditum est) Albert király Garai László adománylevelében Fejér C. D. XI. k. 85. l. Hogy ezen életrajznak nem egy talán bővebben kidolgozott része-e a »János minorita« töredéke, arról lehet még beszélni.

24166